

(م. ۲۰۷ق. ۴)، به کوشش مارسدن جونس، بیروت، اعلامی، ۱۴۰۹ق؛ المفصل: جواد علی، دار الساقی، ۱۴۲۲ق؛ المنتظم: ابن الجوزی (م. ۵۹۷ق.)، به کوشش نعیم زرزور، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۲ق؛ وقعة صفین: ابن مزاحم المنقری (م. ۲۱۲ق.)، به کوشش عبدالسلام، قم، مکتبه النجفی، ۱۴۰۴ق.

سید محمد مهدی حسین پور

آل طبری ← طبری، خاندان

آل عجلان: خاندانی از اشراف حسنی حاکم بر مکه (حک: ۷۰۷-۷۷۷ق.)

آنان از نسل عجلان بن رُمیثة بن ابی نُعمی بن ابی سعد هستند که نسبشان از طریق ابونُعمی اول محمد بن حسن بن علی، به امام حسن مجتبی علیه السلام می‌رسد.

عجلان ملقب به عزالدین^۱ از اشراف مکه با حمایت حاکم یمن در سال ۷۴۶ق. پس از پدرش رمیثه حکومت مکه را به دست گرفت. وی که به عدالت و انصاف شهرت داشت، توانست با تدبیر و سیاست، حکومتش را در رقابت با برادران خود و دخالت قدرت‌های ممالیک مصر^۲ و حاکمان یمن^۳ نزدیک به

۳۰ سال حفظ کند.^۴ با مرگ عجلان در سال ۷۷۷ق. فرزندان او احمد، علی، محمد، کُبیش و حسن مدعی حکومت مکه بودند. در این میان، احمد که در زمان حکومت پدرش با او در حکمرانی شریک و مورد حمایتش بود، به قدرت رسید و سلطان مملوکی مصر نیز تأییدش نمود. احمد نیز همانند پدرش سیاستمدار بود و با مردم به عدالت و مدارا رفتار می‌کرد.^۵ برخی از شجاعت او یاد کرده‌اند.^۶ احمد با ممالیک مصر روابطی نیکو داشت. از رخدادهای زمان وی کشته شدن حدود ۳۴ نفر از حج‌گزاران در موسم حج به سبب ازدحام بود.^۷ دستگیری شماری از اشراف، از جمله عنان بن مُغامِس، از امیران مکه^۸ و در غُل و زنجیر کردن آن‌ها، از دیگر حوادث روزگار وی بود.^۹

پس از مرگ احمد در سال ۷۸۸ق. فرزندش محمد، امیر مکه شد و عمویش کُبیش که وصی و سرپرست او بود، بر همه کارها نظارت یافت. محمد بن احمد در موسم حج همان سال با برخورد شیئی آتشین در گذشت. برخی، باطنیان (اسماعیلیان) و عنان

۴. سمط النجوم، ج ۴، ص ۲۳۹.

۵. شفاء الغرام، ج ۲، ص ۲۰۶-۲۰۷؛ خلاصة الکلام، ص ۳۳.

۶. خلاصة الکلام، ص ۳۳.

۷. خلاصة الکلام، ص ۳۴.

۸. الاعلام، ج ۵، ص ۹۰.

۹. خلاصة الکلام، ص ۳۴.

۱. العقد الثمین، ج ۴، ص ۸۶؛ خلاصة الکلام، ص ۳۱.

۲. افادة الانام، ج ۳، ص ۱۹۹.

۳. تاریخ مکه، ج ۱، ص ۱۵۶-۱۵۸.

مکه به خاندان عجلان منتقل شد. اما سال بعد به فرمان حاکم مصر، حکومت مشترک مکه به عنان و علی رسید. این اشتراک زمینه بروز ناآرامی و کشمکش میان دو رقیب را فراهم کرد. در این میان، آل عجلان تلاش کردند تا با ترور عنان در طواف کعبه، حکومت را به تنهایی در دست گیرند؛ اما ناکامی آنان در این نقشه موجب فرار عنان از مکه شد. این درگیری‌ها که بیش از پیش حجاز را ناامن ساخت، حاکم مصر را برآن داشت تا با احضار علی و عنان به مصر، عنان را زندانی و حکومت مکه را به علی واگذارد.^۴

علی بن عجلان که با اشراف رفتاری خشن داشت، در پی هرج و مرج داخلی مکه به سال ۷۹۸ق. کشته شد و جانشین او محمد بن عجلان نیز نتوانست امنیت را برقرار کند. افزایش دامنه ناامنی در مکه و مسیرهای حج باعث شد تا حسن بن عجلان (۷۷۵-۸۲۹ق.)^۵ که زندانی ممالیک بود، به عنوان امیر مکه منصوب شود. او در ۲۴ ربیع الاول ۷۹۸ق.^۶ بدون درگیری بر مکه چیره شد و با درایت، راه‌ها را امن و اوضاع را آرام کرد و به تقاص خون برادرش، ۴۰ تن از مخالفان را کشت. در دوره او حوادث، فتنه‌ها و درگیری‌های

بن مغماس را عامل ترور وی دانسته‌اند.^۱ بعضی نیز مرگ او را به سلطان ممالیک منتسب کرده‌اند که از قدرت یافتن وی نگران بود.^۲ در پی آن، عنان که به نقلی در قتل محمد نقش داشت، حکمرانی مکه را در دست گرفت؛ اما فرزندان عجلان به رهبری کبیش پس از شورش در جده و تصرف آن، وارد مکه شدند. در این میان، ممالیک چَرکسی مصر سیاست خود را در حمایت از عنان تغییر دادند و فرمان حکمرانی علی بن عجلان را صادر کردند. اما عنان و نیروهایش با آن‌ها درگیر شدند و پس از کشتن کبیش و شماری از یارانش، صلحنامه‌ای تنظیم کرده، حکومت مکه را در دست گرفتند. از آن پس، آل عجلان به وادی فاطمه، از مناطق مرالظهران در ۲۲ کیلومتری شمال مکه، منسوب به فاطمه همسر برکات^۳ کوچیدند.

در سال ۷۸۹ق. علی بن عجلان با استفاده از غیبت عنان، حکومت مکه را در دست گرفت. عنان برای تغییر نظر سلطان مصر که مشارکت آل عجلان با آل رمیثه را در حکمرانی مکه می‌خواست، به مصر رفته بود. هنگام بازگشت عنان از مصر، آل عجلان او را در نبردی شکست دادند و بدین گونه بار دیگر حکومت

۱. در الفرائد، ج ۱، ص ۴۲۰.

۲. انباء الغمر، ج ۱، ص ۲۸۶.

۳. المعالم الاثیره، ص ۲۵۰.

۴. انباء الغمر، ج ۱، ص ۲۸۶؛ الضوء اللامع، ج ۲، ص ۲۳۰.

۵. الضوء اللامع، ج ۳، ص ۱۰۳-۱۰۴.

۶. الاعلام، ج ۲، ص ۱۹۸.

گونگون رخ داد؛ مانند آتش سوزی مسجدالحرام در ۸۰۳ق، اعزام سپاه ناصر برقوق سلطان مملوکی، خودداری حاکم یمن در ۸۱۲ق. از ارسال خوراک به مکه و وقوع قحطی به سال ۸۱۵ق. در سراسر مکه.^۱ حسن توانست با درایت خود بر اوضاع مسلط گردد و به تثبیت قدرت سیاسی خاندان عجلان در مکه کمک کند.^۲ شریف حسن پس از آرامش اوضاع تا ۸۱۸ق. همراه دو فرزندش، برکات و احمد، بر مکه حکومت کرد.

در این میان، رمیثه بن محمد با فرمان حکمرانی مکه از مصر آمد و حسن بن عجلان را برکنار کرد. چندی بعد، در سال ۸۱۹ق. حسن با فرمان حکمرانی و سپاهی جنگی به مکه هجوم آورد و رمیثه را شکست داد. در ۸۱۹ق. برکات فرزند حسن برای جلب پشتیبانی مصر نزد سلطان آن سرزمین رفت و مراتب ارادت شریف حسن را به او ابلاغ کرد.^۳ در ۸۲۴ق. ملک مظفر حاکم یمن در نامه‌ای حکومت شریف حسن و مشارکتش با برکات را تأیید کرد و برای آن دو خلعت سلطانی فرستاد. شریف حسن تا ۸۲۷ق. که سلطان برسبای، حاکم ممالیک، حکمرانی مکه را به علی بن عنان تفویض کرد، حاکم

مکه بود. چندی بعد هم نظر سلطان تغییر یافت و حسن حکمران مکه شد. حسن بن عجلان در سال ۸۲۸ق. برای دیدار سلطان برسبای به مصر رفت و در همان جا درگذشت.^۴ درباره شخصیت و سخاوت شریف حسن و دامنه قدرت و کیاست او سخنان بسیار گفته‌اند و شاعران زمانه‌اش او را بسیار ستوده‌اند.^۵ از کارهای او، ساختن یک رباط (کاروانسرا) نیز محلی برای عبادت^۶ و ویژه زنان و رباطی ویژه مردان در مکه بود.^۷

پس از وی فرزندش برکات (م. ۸۵۹ق.) در سال ۸۲۹ق. به حکمرانی مکه منصوب شد. البته وی در سال ۸۱۰ق. نیز همراه پدرش حکمرانی مشترک مکه را عهده‌دار بود. حکمرانی وی تا سال ۸۴۵ ادامه داشت؛ اما پس از آن چند بار عزل و نصب شد تا این که آخرین بار در سال ۸۵۱ق. به حکمرانی مکه منصوب شد. در آن سال، سلطان چقمق وی را به مصر فراخواند و او را بسیار گرامی داشت. وی سپس به مکه بازگشت و تا پایان عمر به سال ۸۵۹ق.^۸ امیر مکه بود. برکات بن حسن فردی فاضل بود و شعر نیز می‌سرود. او را

۴. الاعلام، ج ۲، ص ۱۹۹.

۵. عمدة الطالب، ص ۱۵۰؛ سمط النجوم، ج ۴، ص ۲۶۰-۲۶۳.

۶. المواعظ و الاعتبار، ج ۴، ص ۳۰۲.

۷. تاریخ مکه، ج ۱، ص ۱۷۷-۱۷۹.

۸. شذرات الذهب، ج ۹، ص ۴۳۰.

۱. سمط النجوم، ج ۴، ص ۲۵۷.

۲. خلاصة الكلام، ص ۳۷-۳۸.

۳. سمط النجوم، ج ۴، ص ۲۵۷.

(م. ۸۴۵ق.)، به کوشش خلیل المنصور، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق.

علی احمدی میرآقا

آل قتاده: از سادات حسنی حاکم بر

مکه (حک: ۶۱۶-۷۰۱ق.)

این خاندان از نسل ابوعزیز قتاده بن ادریس* بن مطاعن حسنی، ملقب به نابغه، و از طبقه چهارم اشراف حاکم بر مکه هستند. آل قتاده در حجاز به تدریج به تیره‌های گوناگون تقسیم شدند و به نام‌های مختلف شهرت یافتند.^۲ حکمرانی این خاندان با سال‌های پایانی خلافت عباسیان در عراق، دولت ایوبیان در مصر و شام، و دولت مماليک همزمان بود. قتاده، سرسلسله این خاندان، در قریه علقمیه در یبُح از مادری که از اشراف هواشم (سادات حسنی حاکم بر مکه) بود، زاده شد.^۳

قتاده پس از همراه کردن خویشان خود، با تیره‌هایی از سادات حسنی حاکم بر ینع مبارزه کرد و پس از اخراج آنان، بنی‌یحیی را نیز از وادی صفراء در مسافت ۵۱ کیلومتری مدینه در

۲. شفاء الغرام، ج ۲، ص ۳۴۰-۳۵۹؛ تحفة الازهار، ج ۱، ص ۴۴۲؛ الاصلی، ص ۱۰۵.

۳. تاریخ ابن خلدون، ج ۴، ص ۱۳۴-۱۳۵؛ تحفة الازهار، ج ۱، ص ۴۴۲.

عادل، مدیر، شجاع، و دارای حشمت و وقار خوانده‌اند.^۱ نسل او به آل برکات* مشهورند که شماری از آنان از امیران مکه بودند.

منابع

الاعلام: الزرکلی (م. ۱۳۹۶ق.)، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۹۹۷م؛ افادة الانام: عبدالله بن محمد الغازی (م. ۱۳۶۵ق.)، به کوشش ابن دهیش، مکه، مکتبه الاسدی، ۱۴۳۰ق؛ انباء الغمر بأنباء العمر فی التاریخ: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۶ق؛ تاریخ مکه (اتحاف فضلاء الزمن): محمد بن علی الطبری (م. ۱۷۳ق.)، به کوشش محسن محمد، قاهره، دار الکتب الجامعی؛ خلاصة الکلام فی بیان امراء البلد الحرام: احمد بن زینی دحلان (م. ۱۳۰۴ق.)، مصر، المطبعة الخیریه، ۱۳۰۵ق؛ الدرر الفرائد: عبدالقادر الجزیری (م. ۹۷۷ق.)، به کوشش محمد حسن اسماعیلی، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۲ق؛ سمط النجوم العوالی: عبدالملک بن حسین العصامی (م. ۱۱۱۱ق.)، قاهره، المکتبه السلفیة؛ شذرات الذهب: عبدالحی بن العماد الحنبلی (م. ۱۰۸۹ق.)، به کوشش الارنؤوط، بیروت، دار ابن کثیر، ۱۴۰۶ق؛ شفاء الغرام: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه؛ الضوء اللامع: شمس‌الدین السخاوی (م. ۹۰۲ق.)، قاهره، دار الکتب الاسلامی؛ العقد الثمین: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، بیروت، الرساله، ۱۴۰۳ق؛ عمدة الطالب: ابن عنبة (م. ۸۲۸ق.)، به کوشش محمد حسن، نجف، المکتبه الحیدریه، ۱۳۸۰ق؛ المعالم الاثیره: محمد محمد حسن شراب، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ المواعظ والاعتبار: المقریزی

۱. خلاصة الکلام، ص ۴۰-۴۳؛ الاعلام، ج ۲، ص ۴۹.